

Драматург дзеркально зіставляє життєві шляхи героїв-антагоністів у п'ятій картині "Тільки тіло б'ють терпіння", що водночас стає вираженням авторської позиції в оцінці зображених ідейних концепцій (чи їхньої відсутності), оскільки священик одужує, а безбожник помирає. П'ята картина стає фінальним утвердженням ідей священика, оскільки переконання героя підкріплюються пережитими стражданнями, які він сприймає як спосіб подальшого морального зміцнення.

У драматичній поемі "В обіймах страждання" письменник простежує еволюцію свідомості героя, якій надає своєрідної форми, оскільки сповідувані героєм ідеї залишаються незмінними, проте змінюється їхня внутрішня насиченість, тому що священик здобуває досвід віри й через болісні переживання. Формування й усталення світогляду священика драматург зображує як двосторонній процес, який підсилювався через концентрацію героя на тих ідеях, які він наділяв важливим для нього смислом і які надавали смислу його існуванню, оскільки священик рятувався за допомогою віри від страждань і водночас через боління укріплював свої переконання.

У драматичних творах І. Огієнка "Рідна мова" та "В обіймах страждання" чітко простежуються українознавчі позиції автора, які є спільною основою для осмислення та художнього втілення різних за своєю суттю проблем.

Список використаних джерел

1. Митрополит Іларіон. Вікові наші рани. Драматичні поеми / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Trident Press Ltd, 1957. – Т. 2.

2. Митрополит Іларіон. Книга нашого буття на чужині. Бережимо все своє рідне! Ідеологічно-історичні нариси / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Українське Наукове Богословське Товариство, 1956.

3. Митрополит Іларіон. Твори. Філософські містерії / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Trident Press Ltd, 1957. – Т. 1.

4. Тіменик З. Ідеї філософії релігії у контексті української духовної культури: 30-ті роки XIX ст. – 80-ті роки XX ст. : монографія / З. Тіменик. – Л. : Вид-во Львівської політехніки, 2014.

5. Тіменик З. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Життєписно-бібліографічний нарис. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Визначні діячі НТШ / З. Тіменик. – Львів, 1997. – № 6.

6. Тимошик М. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності: монографія / М. Тимошик. – К. : Заповіт, 1997.

7. Тимошик М. "Лишуть навіки з чужиною...". Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження / М. Тимошик. – К. : Укр. православний Собор св. Покрови: Наша культура і наука, 2000.

References

1. Mytropolyt Ilarion. Vikovi nashi rany. Dramatychni poemu. Vinnipeg: Trident Press Ltd, 1957. Vol.2. 272 p.

2. Mytropolyt Ilarion. Knyha nashoho buttya na chuzhyni. Berezhimo vse svoje ridne! Ideolohichno-istorychni narisy. – Vinnipeg: Ukrayinske Naukove Bohoslovske Tovarystvo, 1956. 169 p.

3. Mytropolyt Ilarion. Tvory. Filosofski misteriyi. – Vinnipeg: Trident Press Ltd, 1957. Vol.1. 336 p.

4. Timenyk Z. Ideyi filosofiyi relihiyi u konteksti ukraiyins'koyi dukhovnoyi kultury: 30-ti roky XIX st. – 80-ti roky XX st.: monohrafiya. – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoyi politehniky, 2014. 312 p.

5. Timenyk Z. Ivan Ohiyenko (Mytropolyt Ilarion). Zhyttypysnobibliografichnyy narys. Naukove tovarystvo imeni Shevchenka u Lvovi. Vyznachni diyachi NTSH, №6. Lviv, 1997. 230 p.

6. Tymoshyk M. Holhofa Ivana Ohiyenka. Ukrayinoznavchi problemy v derzhavotvorchiy, naukoviy, redaktorskiy ta vydavnychiy diyalnosti: monohrafiya. K. : Zapovit, 1997. 231 p.

7. Tymoshyk M. "Lysush naviky z chuzhynoyu..." Mytropolyt Ilarion (Ivan Ohiyenko) i ukraiyinske vidrodzhennya. K.: Ukr. pravoslavnyy Sobor Sv. Pokrovy: Nasha kultura i nauka, 2000. 546 p.

Надійшла до редколегії 02.10.18

V. Atamanchuk, PhD, Associate Professor, Postdoctoral Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

UKRAINAIN STUDIES REFLECTION IN DRAMATURGY OF IVAN OGIEENKO

The article is devoted to the consideration of the peculiarities of the Ukrainian identity embodiment in the dramaturgy of Ivan Ogiienko; attention is paid to the determination of philosophical allusions in literary works that show the ambiguity of the problems identified in the dramatic works of a writer. In the creative heritage of I. Ogiienko, a graduate, and later a lecturer of St. Volodymyr University of Kyiv, drama plays an important role, since it artistically embodies the ideas of a scientist and writer, which aimed at the establishment of the foundations of national existence.

The philosophic mystery of I. Ogiienko "The Native Language (Creation of a Human Language)" (1949) presents an artistic interpretation of the project of linguistic expression and self-expression through the connection with moral principles, giving the conceptuality and timelessness to the ideas of the playwright. The genre of philosophical mystery gives the writer the opportunity to operate with abstract concepts, which are considered as the basis for further specification and understanding of deep meanings, tracing the correlations between the plans as the forms of realization of primary essential impulses and their embodiment.

To the literary work "In the Arms of Suffering" (1946) I. Ogiienko gives a definition of a dramatic philosophical poem, emphasizing the primacy of ideological foundations in the artistic concept. In the characteristics of the characters, the writer outlines the main ideological parameters that are specified in the development of the dramatic effect and the unfolding of the dramatic conflict.

In the dramatic works of I. Ogiienko, "The Native Language" and "In the arms of suffering", the positions of the author, that are nationally oriented, are clearly traced, which is a common basis for understanding and artistic realization of various issues.

Keywords: drama, philosophical mystery, conflict, dramatic action, protagonist, dialogue.

УДК 82.091

Т. Бовсунівська, д-р філол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

АНТИГУМАНІЗМ В ОБРАЗНІЙ РЕФЛЕКСІЇ СУЧАСНОЇ ЗАХІДНОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: БОМЖІ Й ЕТ СЕТЕРА

Ідеться про типологічне сходження на рівні ідеології й образу безхатченка в тій частині літератури, яка має антигуманістичне спрямування, відкидаючи антропологічно центрований гуманізм попередніх епох. Докладно розглядаються два романи: "Ситий світ" німецького письменника Хельмута Крауссера та "Бомжі Донбасу" Олексія Чули. Імагологія на основі антигуманістичних тенденцій становить своєрідність цих романів: наскрізний образ безхатченка в обох романах аналізується як у плані цивілізаційної глобалізації та контркультурних важелів, так і зважаючи на традиційні детермінанти.

Ключові слова: антигуманізм, естетизація потворного, зіставний аналіз, ідеологема, контркультура, контркультурний роман, типологія роману, тема бомжа/безхатченка.

Антигуманізм – складова контркультури, поруч із постгуманізмом (синонім трансгуманізму) та ескапізмом він уперто й невідворотно трансформує естетичну систему сучасності, породжуючи у сфері літератури не

просто нову модифікацію роману, але – нову ідеологію тексту. Для початку з'ясуємо естетичну платформу контркультури, усталеними ознаками якої можна вважати:

- критику суспільства орієнтованого на споживання;

- усвідомлення й поширення цінності самореалізації особистості;

- усвідомлення екологічної кризи, насамперед вчиненої людиною;

- лібералізацію традиційної сексуальної моралі;

- появу нових музичних і естетичних стилів із домінантою дисонансів;

- активізацію релігійних пошуків і декларування "нової духовності".

Основні тези сучасного антигуманізму зводяться до такого:

- ворожість зовнішнього середовища щодо особистості;

- неадекватне керування розподілом благ у соціумі;

- наявність кризової кількості неадекватного психозуму (сформульовано за Олегом Монаховим [13]);

- новий світовий порядок – "всесвітній уряд";

- антигуманізм трактується як глобальний інтеграційний гуманізм [див.: 3, 10, 11, 12, 13].

Ідеологи антигуманізму не зосереджувались на єдиному завданні – на викритті гуманізму, що й досі існує у науці в антропологічно орієнтованому формулюванні Протагора та Леонардо да Вінчі. Перший теоретик антигуманізму Л. Альтюссер пов'язував його розвиток із марксизмом. На межі 70–80-х рр. ХХ ст. тільки у США вийшли у світ три великі праці, присвячені аналізу світоглядних засад світського гуманізму з християнсько-консервативного погляду: Д. Еренфельда "Зарозумілість гуманізму" (1978) [18], Г. Дункана "Світський гуманізм: найбільш небезпечна релігія в Америці" (1979) [17] і Нормана Л. Гейслера "Людина є міра? Оцінка сучасного гуманізму" (1983) [19]. У всіх цих авторів антропоцентризм формули "людина – міра всіх речей" всіляко спростовується. У ХХІ ст. антигуманістичну традицію продовжила книга Патрика Дж. Б'юкенена "Смерть Заходу" [4], де названі нездоланними такі проблеми Заходу: 1) вимирання населення; 2) масова імміграція людей різних кольорів шкіри, вірувань і культур, яка загрожує культурній цілісності Заходу; 3) домінування антизахідної культури; 4) занепад держав і поступове передання влади від національних урядів – урядів світовому, чиє піднесення, мовляв, неминуче означає зникнення держав як суспільного феномена. Британський політолог Дж. Грей доповнив спектр антигуманізму книгою "Поминки по Просвітництву" [5], у якій системно винищує західний раціоналізм. Основними теоретиками антигуманізму в епоху глобалізму, інтернету й посиленої мобільності мас стають Ф. Полан, Я. Бхагваті, Р. Фальк, Д. Ноебль, С. Менделовіч та ін. Як бачимо, чисельність представників антигуманізму та спрямування їхньої критики на так званій "традиційний гуманізм" як застарілу та неповноцінну ідеологічну концепцію простяглося в часі й постійно урізноманітнюється в дошкульних прийомах викриття старої доктрини.

Політико-ідеологічна версія антигуманізму підсилася теоретиками постмодернізму та постпостмодернізму там, де підноситься ідея естетики потворного, зокрема у працях У. Еко та Ю. Крістєвої. У Ю. Крістєвої у книзі "Сила жаху" (1982) стикаємося з пропагандою філософії неприязного ставлення до матері, вбивства матері. З'являється пропозиція "вбилювати матір", а також поетизація менструальної крові, ідея інтерсексуальності, художність як перверзія, письмо без знаків. Дослідниця використовує творчість Ф. Селіна, який уславився прихильністю до нацизму й антисемітизму. Для неї він цікавий тією відвертістю, яка всіх відштовхувала. Ю. Крістєва пише: "Нав'язлива, до кінця його життя огида до євреїв, цей примітивний антисемітизм, яким просякнуті рядки його памф-

летів, не був випадковістю: він завадив розчиненню ідентичності..." [9, с. 171]. Про специфічну роль дослідниці в науці писав Р. Барт: "Юлія Крістєва змінює порядок речей: вона завжди руйнує останню, щойно народжену в науці концепцію, яка, здавалось би, могла б нас задовольнити і пробудити в нас гордість: відкидаючи вже висловлене, спростовуючи владу монологічної науки і наступності, вона наполегливо шукає справжнє" [1, с. 273]. Межа між інновацією та спростуванням попередньої культури часом буває невловимою, але її деструктивна роль незаперечна.

"Історія потворності" (2007) за редакцією У. Еко інтригує пропозицією посунути межі художності у сферу кітча. Наприклад, теорія "кемпа" як наперед загаданого кітча зі зраками: як би там не було, у всьому, що стосується кемпа – предметах, людях, – неодмінно повинен бути елемент протиприродного перебільшення (у природі не може бути нічого кемпового). "Кемп – це любов до ексцентрики, до речей-які-суть-те-чим-вони-не-є, і найкращий приклад – це *ар нуво*, оскільки стиль цей перетворює світильники на квітучі рослини, вітальню на грот і навпаки, а стебло орхідеї робить із чавуну, як у випадку входів до паризького метро Гимара. А це, хоча і не завжди, кемп – це сприйняття кітчу людиною, яка знає: те, що вона бачить, – кітч. У цьому сенсі кемп – прояв аристократичного і снобського смаку: "Наскільки денді ХІХ ст. був сурогатом аристократа в сфері культури", настільки кемп є сучасним дендизмом. Кемп – це вирішення проблеми: як бути денді в столітті масової культури" [7, с. 455].

Кемп – це форма чутливості, яка перетворює не лише фривольне на серйозне (що спостерігалось при канонізації джазу, який зародився як музика для борделів), а й серйозне на фривольне. Смак кемп народився як розпізнавальний знак у колі інтелектуальної еліти, впевненої у своєму рафінованому смаку ностальгії, щоб вважати за можливе переглянути те, що вчора сприймалось як поганий смак, і переоцінити неприродне й надмірне – тут можна посилатися на дендизм О. Уайльда, який написав у творі "Ідеальний чоловік": "Природність – така важка поза" [7].

Формування контркультури й антигуманізму в літературі США сягає бітників, для яких було характерно писати про те, що не є прекрасним у його офіційному каноні. Зразком можна вважати вірш "Італійські забаванки" Г. Корсо з виразним контркультурним спрямуванням на загравання зі смертю й ігноруванням будь-яких поховальних ритуалів; натомість увага читача прикута до особливостей тіла немовляти та великих кадиллаків:

У сеньйори Ломбарди умер младенец.

Я увидел его в похоронном бюро –

Багрово-сморщенное тельце.

Они отстояли торжественную мессу

И вот появляются на пороге

...о боги! Как же крохотен гробик,

И десять черных кадиллаков ждут его [1, с. 221].

Цей вірш – тільки один приклад із низки подібних, разом же вони утворюють контркультурне тло доби 50–60-х рр. ХХ ст. Бітники стали субкультурою непокори та неприйняття всього традиційного. Додати до філософем бітників ідеї втрати опори/центру й кінця світу другої половини ХХ ст. і декларації покоління "Х", що повністю втратило зв'язок із культурними канонами батьків, – й одержимо квінтесенцію антигуманізму. У цих парадигмах і формується контркультурний (антигуманістичний) роман і кристалізуються його провідні художні ознаки:

- маргіналізований головний персонаж (наркоман, алкоголік, бродяжка тощо) – у центрі оповіді;

• антигуманізм як філософія буття "втраченої людини";

• естетизація того, що офіційна культура оминає як непотріб, сміття;

• оточуючий соціум завжди зображений вороже;

• критика домінуючої культури споживання як нездорового відхилення від краси й істини з відповідними мотивами, алюзіями та ремінісценціями, які створюють багатократне відлуння;

• художньо фіксується перехід раніше нездоланного кордону між імовірним і належним – трансгресія як принцип конструювання художньої форми;

• проголошення смерті літератури, особистості, культури – стійка ідеологема романів цієї групи;

• свідомий вибір персонажів, чия доля засвідчує вибір власного поруйнування та деградації, представників соціального дна;

• тема трейнспотерів – тих, хто вживає героїн: наприклад, І. Велш пише на теми наркотиків, про екстазі й ін. У Любо Дереша роман "Архе" весь тримається на ідеології антигуманізму, ідеться в ньому про наркотик і наркоманів, а назва наркотику розростається у складну метафору та філософему альтернативного бачення світу.

Представниками антигуманістичного (контркультурного) роману у всьому світі надто захоплюються, постійно екранізують їхні твори, збираючи мільйонні аудиторії на переглядах, це: "Щоденник наркомана" (1922) А. Кроулі, "Ангели пекла" (1967) Хантера С. Томпсона, "Вишуканий покійник" (1996) Поппі З. Брайта, "Кешлс" (1996) Г. Андерсона, "Втікачі та мандрівники" (2003) і "Бійцівський клуб" (1996) Ч. Паланіка, "Щоденник порнографа" (2001) і "Ще щоденник порнографа" (2009) Д. Кінга й ін. З усього цього багатства деградованих особистостей (від банд спортивних уболівальників до наркоманів і бомжів) у літературі антигуманістичного спрямування в цій статті пропоную ознайомитися тільки з однією темою – бомжа / безхатченка. На початку ХХІ ст. уперше яскраво та резонансно зазвучала від часів Ф. Війона саме тема безхатченка (бомжа). Приязне ставлення до такого персонажа в сучасній літературі, навіть його фантастичне **піднесення** з деякою ідеалізацією, пояснюється актуалізацією філософії антигуманізму як складової контркультури сьогодення. Із бомжем як *центральним персонажем* твору стикаємось у романах Х. Крауссера "Ситий світ", М. Веллера "Бомж", Л. Рудницького "Бомж міський звичайний", О. Чупи "Бомж Донбасу" й ін.

Контркультурний роман у Німеччині пов'язаний з ім'ям Х. Крауссера (народився 1964), таємниця творчого генія якого все ще нею й лишається: то його вважають генієм, то викидають геть із літературного процесу. Єдине, що незмінне, – це увага читача до його творчості.

Роман письменника "Ситий світ" (1992) – це деталізація життя бомжа без евфемізмів, відверта й часто вульгарна. Анрі Шиммер про головного персонажа роману "Ситий світ" – Хагена: "Існують справжні ізгої, подібні Хагену Трінкеру, позбавлені визнання та професійної кар'єри, натомість їм притаманна одержимість, яка переслідує їх аж до божевілья. Якщо його романи відрізняються між собою настільки, що критики говорять про "літературного хамелеона", то все ж тема занурення особистості в божевілья червоною ниткою проходить через усю його творчість" [16]. Хельмут Крауссер є яскравим виразником філософії антигуманізму та контркультури (субкультура безхатченків / "бомжів"). Представлена ним гілка контркультури не має нічого спільного з кіберпанком, сатанізмом, нью ейдж, хіппізмом чи неоготикою. Його контркультура – це не техно-

культура й не біотехнологічний апокаліпсис. Це апокаліпсис духу, зникнення гуманізму, перетворення людяності на звичку до дрібної пожертви.

"Ситий світ" Х. Крауссера – це історія безхатченка (бомжа), який пройшов шлях від перекладача, що входив у богемні кола, до інтерпретатора й охоронця лайна. Контркультурна парадигма цього роману мотивується моральним і соціальним падінням Хагена Трінкера. Хаген-бомж усе ще той самий Хаген, але суспільство не визнає його та прагне позбутись. Вражена самовідомість Хагена створює мстивого двійника – Ірода, який жорстоко вбиває тих, хто лишився жити у традиційному вимірі культури. Ірод як альтер его Хагена цілком органічно споглядається в колі безхатченків.

Антигуманізм виринає у романі українського письменника О. Чупи (народився 1986) "Бомж Донбасу" (2014), який також містить історію безхатченка. У О. Чупи центральний персонаж Малевич також маргінал, деградована особистість, своєрідна жертва політичного дисбалансу в Україні, як і його друзі-безхатченки. В обох романах немає недеградованих персонажів, які б не мали дотичності до соціального дна сьогодення. Маргінали без кутка й без батьківщини, без права на любов і на повагу, – ось об'єкти художнього дослідження обох письменників.

Божевілья як лейтмотив життя безхатченка виринає у Х. Крауссера: "Він певен, що я не здорового глузду, і якщо мене побити, це принесе нещастя. А я зовсім не божевільний, але за вищеписаних обставин утримуюсь від доведення" [8]. Поява Ірода як темної частини особистості Хагена підсилює нездоланність його божевілья. І так само в О. Чупи наприкінці роману виявляється, що головний персонаж-бомж Малевич перебуває в божевільні: "Лікування не дає позитивних результатів, навіть сеанс гіпнозу не звільнив вашої підсвідомості від мотлоху, яким забита ваша голова. Я сумніваюся, що ми зможемо випустити вас із клініки найближчим часом" [15, с. 146]. Божевілья в обох романах визнається невиліковним, є формою очуднення не лише персонажа, а й суспільства, яке його зневажає. Ексцентрична поведінка, постійне копірвання у лайні, брутальні висловлювання та інше в цьому разі стають свідченнями божевілья, яке переплуталось із реальністю і правдою, яке осяяне химерним досвідом і констатує божевільний світ як справжній. За В. Рудневим, "реальностей стільки ж, як психопатологій, і реальності самі психопатологічні" [14, с. 17]. Численні переходи з реальності в божевілья в обох романах не акцентовані, є властивістю психології бомжа та протиставлені раціоналізму офіційної картини світу.

Приєм очуднення впорядкованого офіційного світу шляхом естетизації нічого й потворного представлено також в обох романах. Так, у Х. Крауссера читаємо: "Лайно – це моя сага. Лайно скрізь оголошене смертельним ворогом" [8]; "Ми вже тисячоліття інтегруємо лайно і робимо це все більш і більш рафіновано. У лайні є отрута і могутність" [8]; "Я прийняв лайно, як прийняв дерева і каміння, шурів і китів, людиноподібних мавп і мавпоподібних людей" [8]. У О. Чупи є сцена окупації автобуса бомжами та їхніми ароматами і сцена копірвання у сміттевому баку: "Я занадто захопився вмістом сміттебака і занадто заглибився у думки, що не личить безпритульному..." [15, с. 52]. Причому тут не йдеться про карнавалізацію та сміховий світ у душі М. Бахтіна, адже для письменників цей сміховий світ – також частина офіціозу. У субкультури безхатченків постійно плутаються низ і верх, але не зі сміховою метою відродження істинної природи людини та набуття впевненості в соціумі. Маніпулювання низом і верхом у цьо-

му разі – штучне та принизливе, адже низ стає єдиною сферою розгортання душі бомжа, який позбавлений належного вибору. До омріяного верху він може потрапляти лише в божевільних снах. Світ бомжа – це світ згорнених декларацій, втрачених гасел та оприявленої нищості. Проте в цьому зниженому й загубленому світі є і певні переваги та паростки добра: "Бути бомжем, знаходитись на маргінезах суспільства, де за кілька кроків починається прірва небуття, не так вже й приємно, але навіть із цього можна витиснути певний позитив" [15, с. 18]. Обидва письменники не демонструють зневаги до декласованих персонажів так само, як і не розглядають субкультуру бомжів як виразку у традиційній культурі.

Культура в контркультурі завжди зазнає викривлення. Проблема в тому, що контркультура формується під крилом культури, живиться одними й тими самими артефактами. Наприклад, музика у сприйнятті бомжа Хагена втрачає чарівність і сприймається як оманлива порожнеча. Однак коли він закохується в Юдіт, усе змінюється: "І музика зі мною, вона підтримує мої кроки" [8]. Музика для Малевича також значуща складова долі: "Коли я ще був людиною, із правами і обов'язками, мене завжди рятувала музика. Те, що ті виродки не викинули мені на вулицю разом зі мною CD-програвач та універсальну колекцію дисків на всі випадки життя, – я ніколи цього не пробачу. Забрати в мене мій настрій було навіть жорстокіше, ніж позбавити житла – за ці три роки я нічого хорошого не відчув, музика була ключем, що міг відкрити в моїй голові бурхливі потоки радості, співчуття, щастя, смутку, ненависті, байдужості й всього іншого" [15, с. 39–40].

Натуралістичні картини побуту бомжів у кожного з письменників надзвичайно деталізовані й розраховані на огиду. О. Чупа пише: "Здоров'як розстібнув матню і дістав член, а Серий, ставши на коліна, з олімпійським спокоєм взяв його до рота і зробив легкий рух головою. Охоронець, певно, мав досвід перегляду тисяч порнофільмів, бо відразу ж, наче якийсь недороблений акторик, закотив очі й застогнав, але стогін цей уже за кілька секунд перейшов у дикий крик. Поруч із чоботом охоронця в густу пилку впала його власна, зі рваними краями, щойно відкушена голівка, і цівкою потекло червоне" [15, с. 23]. У романі Х. Крауссера також дуже багато натуралістичного: "На лайні я знаюся, так. Про це мені є що сказати. Наминаючи за обидві щоки, я дивлюсь на лайно. Це одинарне скло пролягло між нами кріпосним ровом. Сміття. Покидьки. Багно. Ці слова більше не мають для мене зловісного сенсу. Я люблю його. Лайно" [8]. Найогидніші запахи та сцени стають звичними для безхатченів і супроводять їх як невід'ємна складова набутої долі. Жодного прикрашення в романах з антигуманістичним спрямуванням не буває. Декорум остаточно помер.

Книга, історія, достовірність – усе це також зникає, перетворюючись на непотріб. Звідси доля Книги у О. Чупи трагічна – альтернативна версія української історії випадково була спалена, тобто зникла назавжди. Віднині зацікавлення викликає тільки спотворена істина нічого виживання. Всі істини, які відкривають безхатченки, нетривкі та користуються попитом тільки принагідно, їхня доля наперед загадана та нікчемна, як і доля самих носіїв альтернативи. Особливу роль у цьому відіграють державні інститути влади та контролю. Зіткнення Хагена з поліцейськими на вокзалі завершується дуже трагічно для нього – він розлучений з Юдіт і не знає, як дістатись до Берліну та як її там знайти. Досвід спілкування Малевича з поліцією переконав його, що "ми взагалі нікого не цікавимо. Хіба що міліціонерів, та

й тих тільки тим, щоб їм на очі не траплятися" [15, с. 19]. В обох романах, отже, наголошена репресивна роль інститутів влади, практика "стирання" небажаного та недоцільного, що не поміщається в повсякденність, звичність життя. В обох романах немає представників держави, які б займалися проблемами безхатченків. Скрізь вони не бажані, звідусіль вигнані, суспільство не бажане помічати їх як дошкульну проблему. Стосовно релігії та її інституцій, то тут Х. Крауссер називає бомжа – "маклером господа Бога" [8], безперечно, іронічно. У О. Чупи Бог згадується як байдужий і він, зі слів безхатченка, "сильно підірвав свій авторитет" [15, с. 17]. Але таку інтерпретацію Бога в цих романах ніяк не можна вважати атеїстичною, швидше скептичною, заснованою на онтології трансгресії¹.

Онірничий простір обох романів надзвичайно подібний. Сон як умовна реальність, як сфера нездійсненого й бажаного, ускладнюється тим, що це сон бомжа, специфічної особистості, для якої невимовний біль, нездійсненність щастя та страх, що ховаються в реальному житті (бомж не має права на страждання), раптово виходять на поверхню. "Бомжі бачать сні рідше за інших людей. /.../ Снам просто немає звідки взятися. Може, тому нам завжди так порожньо" [15, с. 32], – читаємо в О. Чупи. Малевичу сниться степ – символ нездоланності українського народу. У сні Малевич бачить себе воїном на захисті вітчизни, і йому стинають голову якісь вороги-велетні. Хагена сниться, що він – хлопчик, який підіймається страшним ліфтом туди, де привиди, і обривається сон лише тоді, коли герой прокидається. Малевич у сні знаходить свою смерть, а Хаген – жах. Сон – це ще одне випробування для бомжа, у якого не буває приємних і ласкавих видінь.

Відмінністю між двома романами є заострення уваги на різних духовних спрямуваннях: бомжі Донбасу читають альтернативну історію України та прагнуть опанувати істинною історією батьківщини, а Хаген закохується та вирушає за покликом любові. Хаген Х. Крауссера понад усе ставить кохання, у той час як Малевича О. Чупи турбує мовне питання та ментальність Донбасу, жіноча присутність відійшла у сферу замовчуваного. Проте в обох випадках хепі-енд, власне, виключений, неможливий. О. Чупа про це говорив відверто в інтерв'ю "Українській правді" від 17 липня 2014 р. [6]. Контркультурний роман – це "історія без хепі-енду". Антигуманістичний світогляд вкрай песимістичний.

Проаналізовані тут романи явно випадають із системи класичної естетики та поезики, уособлюючи оновлення літератури на основі, здавалось би, неестетичних об'єктів і суб'єктів. Це літературне новоутворення викликає огиду й водночас захоплення; катарсис у такому творі межує з відразую від доторкання до потворного. Нова межа естетики як посунення її вглиб огидного – так можна визначити текстову своєрідність цих романів. Підсумовуючи аналіз романів Х. Крауссера та О. Чупи на предмет виявлення антигуманістичних тенденцій у них, можемо наголосити на кількох спільних ознаках:

- антигуманізм як частина контркультури розвивається в Україні так само, як і на Заході, провокуючи до появи маргінальних суб'єктів і мовчазний протест супроти гуманізму, у якому немає місця декласованим і соціально зрадженим суб'єктам;

- тематику романів антигуманістичного спрямування складають переважно табуовані теми, які обертаються докола сексу, тіла та соціальних негараздів;

¹ Трансгресія – термін неklasичної філософії, що фіксує феномен переходу непрохідної межі, перш за все – кордону між можливим і неможливим. Користуються М. Фуко, Ж. Дельоз, Ф. Гваттари, І. Пригожин, І. Стенгерс та ін.

- класичні мотиви (музика, література, книга) у структурі романів антигуманістичного спрямування знають ідеологічних трансформацій, спрямованих на дискредитацію антропологічно центрованого гуманізму;
- оніричні фрагменти обох романів не просто сегментують текст у манері постмодерністів, а переносять читача у світ приховуваного жаху бомжів; вони є психологічними свідченнями соціальних причин деградації особистостей, тобто виструнчуються у звинувачення;
- у романах цієї групи просто не може бути щасливої кінцівки, оскільки той глибинний песимізм, який переймає текст, задає й сюжетну логіку;
- обмежуючись тільки темою безхатченка в літературі антигуманізму, утім, майже всі ознаки цього типу мислення в романах були простежені й ми можемо вважати романи цієї тематики виразно контркультурними;
- романи антигуманістичного спрямування не просто виявляють прогалини у класичному антропологічному гуманізмі, а й прагнуть заповнити їх тонкими нитками індивідуальних ілюзій авторів.

Список використаних джерел

1. Антологія поезії битників / сост. Г. Андреева. – М.: Ультра, Кultura, 2004.
2. Барт Р. Мастер живого слова / Р. Барт // Ю. Кристева. Черное солнце. Депрессия и меланхолия. – М.: Когито-Центр, 2010. – С. 273–276.
3. Бондарева Н. Возникновение контркультуры / Н. Бондарева, О. Василенко // Территория науки. – 2014. – № 2. – С. 80–82.
4. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / П. Дж. Бьюкенен. – М.: АСТ, 2004.
5. Грей Дж. Поминки по Просвещению / Дж. Грей. – М.: "Праксис", 2003.
6. Донбас очима машиніста-письменника. Інтерв'ю з Олексієм Чупою // Українська правда. – 2014. – 17 липня. – URL : <https://life.pravda.com.ua/society/2014/07/17/175273/>
7. История уродства ; под ред. Умберто Эко ; пер. с итал. А. А. Сабашниковой, И. В. Макарова, Е. Л. Кассировой, М. М. Сокольской. – М.: СЛОВО/SLOVO, 2007.
8. Крауссер Х. Сытый мир / Х. Крауссер. – СПб.: Амфора, 2004.
9. Кристева Ю. Сила ужаса. Эссе об отвращении / Ю. Кристева. – Харьков: Ф-Пресс, ХЦГИ, СПб.: Алетейя, 2003.
10. Кудишина А. А. Гуманизм и антигуманизм в современной культуре / А. А. Кудишина // Философия и общество, 2007. – № 1. – С. 132–142. – URL : https://www.socionauki.ru/journal/files/fio/2007_1/132-145.pdf
11. Маньковская Н. Б. Саморефлексия неклассической эстетики / Н. Б. Маньковская // Эстетика на переломе культурных традиций. – М.: Б/в, 2002. – С. 5–25.
12. Миллер В. И. Конфликт как феномен гуманизма и антигуманизма в современной культуре / В. И. Миллер // Конфликт как феномен социального взаимодействия. – Сургут, 2003. – С. 35–36.

13. Монахов О. Антигуманизм: Сущность и истоки / О. Монахов. – URL : <https://cont.ws/@sregion/128942>
14. Руднев В. Словарь безумия / В. Руднев. – М.: Класс, 2005.
15. Чупа О. Бомжи Донбасу. Homo Profugos / О. Чупа. – Брустурив : Дискурсус, 2014.
16. Шиммер А. Гений и ремесло: Хельмут Крауссер ; пер. с нем. Андрея Игнатъева / А. Шиммер. 1999. – URL : <http://www.nb-info.ru/orden/krausser.htm>
17. Duncun H. Secular Humanism: The Most Dangerous Religion in America / H. Duncun. – Lubbock (Tex), 1979.
18. Ehrenfeld D. The Arrogance of Humanism / D. Ehrenfeld. – Oxford etc., 1981.
19. Geisler N. L. Is Man the Measure? An Evaluation of Contemporary Humanism / N. L. Geisler. – Grand Rapids (Mich), 1983.

References

1. Antologia poezii bitnikov / sost. Galina Andreeva. M.: Ultra, Kultura, 2004. 784 s.
2. Bart R. Master zhivogo slova // Kristeva Julia. Chornoe solnce. Depressia i melancholia. M.: Kogito-center, 2010. (276 c.) S.273–276.
3. Bondareva N., Vasilenko O. Vozniknovenie kontrkultury // Territoria nauki. 2014. № 2. S. 80–82.
4. Bjukenen P. G. Smerť Zapada. M.: ACT, 2004. 313 c.
5. Grei G. Pominki po Prosveshcheniu. M.: "Praksis", 2003. 368 s.
6. Donbass ochyma mashynista-pysmennyka. Interview z Olexsiem Chupou // Ukrainska Pravda. 2014. 17 lypnia. URL : <https://life.pravda.com.ua/society/2014/07/17/175273/>
7. Istoria urodstva / pod red. Umberto Eko; per. s ital. A. A. Sabashnikovoi, I. V. Makarova, E. L. Rassirovoi, M. M. Sokolskoi. M.: SLOVO/SLOVO, 2007. 456 c.
8. Krausser H. Sytyi mir. SPb.: Amfora, 2004. 432 s.
9. Kristeva J. Sila uzhasa. Esse ob otvrashchenii. Kharkov: F-Press, ХЦГИ, SPb.: Aleteia, 2003. 256 s.
10. Kudishina A.A. Gumanizm iantigumanizm v sovremennoi kulture // Filosofia i obshchestvo, 2007. №1. C.132–142. URL : https://www.socionauki.ru/journal/files/fio/2007_1/132-145.pdf
11. Mankovskaia N. B. Samorefleksia neklassicheskoi estetiki // Estetika na perelome kulturnyh traditsiy. M.: 2002. S. 5–25.
12. Miller V. I. Konflikt kak fenomen gumanizma i antigumanizma v sovremennoi kulture // Konflikt kak fenomen socialnogo vzaimodeistvia. Surgut, 2003. S. 35–36.
13. Monahov O. Sushchnost i istoki. URL : <https://cont.ws/@sregion/128942>
14. Rudnev V. Slovar bezumia. M.: Klass, 2005. 402 s.
15. Chupa O. Bomzhi Donbasu. Homo Profugos. Brusturiv : Dyskursus, 2014. 148 s.
16. Shimmer A. Geniy i remeslo: Helmut Krausser. / per. s nem. Andreia Ignatjeva. 1999. URL : <http://www.nb-info.ru/orden/krausser.htm>
17. Duncun H. Secular Humanism: The Most Dangerous Religion in America. Lubbock (Tex), 1979.
18. Ehrenfeld D. The Arrogance of Humanism. Oxford etc., 1981.
19. Geisler N.L. Is Man the Measure? An Evaluation of Contemporary Humanism. Grand Rapids (Mich), 1983.

Надійшла до редколегії 03.10.18

T. Bovsunivska, Doctor of Philological Sciences, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ANTIHUMANISM IN RECENT REFLEXION OF MODERN WESTERN AND UKRAINIAN LITERATURE: HOMELESS MAN AND ET CETERA

The article deals with the typological convergence at the level of ideology and the image of the homeless man in the part of literature that adheres to the anti-humanist orientation, rejecting the anthropological humanism of previous epochs. Two novels are considered in details: "The Sweet World" by the German writer Helmut Krausser and "Bomzhey of Donbass" by Alexei Chupa. Imagology on the basis of antihumanist tendencies is a peculiarity of these novels: a through image of homeless man in both novels is analyzed in terms of civilizational globalization and counter-cultural paradigms, and taking into account traditional determinants.

After analyzing the novels of Helmut Krausser and Alexei Chupa to identify the anti-humanist tendencies, it is possible to single out a few common features:

- *Anti-humanism as a part of counter-culture is develops in Ukraine in the same way as in the West, provoking the emergence of marginal subjects and silent protest against humanism, in which there is no place for declassed subjects;*
- *The themes of the anti-humanist novels are mostly taboo topics that encompass sex, body, and social disadvantages;*
- *Classical motifs (music, literature, book) in the structure of anti-humanist novels give in ideological transformations with the aim of discrediting old anthropologically centered humanism;*
- *Onyric fragments of both novels is not only segment the text in the style of postmodernists, but transfer the reader to the world of concealed horror of the homeless; they are psychological evidence of the social causes of personal degradation, that is, they become denunciations;*
- *in the novels of this group happy limbs cannot be present, as the profound pessimism, which takes over the text, also sets the plot logic;*
- *confined to the subject homeless in the literature of anti-humanist orientation, however, almost all the signs of this type of thinking in the novels were traced and we can consider the novels with this subject belong to clearly counter-cultural;*
- *novels of an anti-humanist orientation not only reveal the gaps in the old classical anthropological humanism, but also but much completed by individual illusions of authors.*

These novels clearly fall out from the system of classical aesthetics and poetics, embodying a renewal of literature based on seemingly non-aesthetic objects and subjects. This new literary creation causes disgust and at the same time – admiration. The catharsis in such work is bordered by an aversion from touching to the disgust. A new line of aesthetics, such as moving it into a disgusting one, can be determined by the textual peculiarity of these novels.

Keywords: antihumanism, aestheticizing ugly, comparative analysis, ideologema, counterculture, countercultural novel, novelty typology, homeless man / godless topic.